

PRÁVNÍ ROZHLEDY

ČLÁNKY

O proměnlivosti a zastupitelnosti započtení, uznání a narovnání

Prof. JUDr. Josef Bejček, CSc., Brno*

Započtení pohledávek, uznání dluhu, a narovnání jsou vícevýznamové instituty s ne vždy jasným vzájemným ohraničením, které ovlivňují nejen samotnou existenci (trvání) závazků, ale mohou modifikovat i jejich obsah a za určitých okolností vést i ke vzniku závazku nového. Obsah těchto institutů podléhá nejen legislativnímu vývoji, ale tříbí se postupně i v judikatuře.

I. Započtení

Započtení má jakožto zrušení pohledávky protipohledávkou několik funkcí. Jednak *zproštuje* započítávající stranu její povinnosti z jednoho závazku, ale současně *uspokojuje* její pohledávku na protiplnění stejného druhu z jiného závazku, přičemž vzájemným *zúčtováním* šetří čas a náklady na přesuny vzájemných plnění a protiplnění.¹ Pokud má dlužník současně vůči věřiteli svoji vlastní pohledávku, má možnost kompenzace i zajišťující funkci, neboť se zápočtem lze bránit proti uplatnění pohledávky druhé strany („kdo započítává, vymáhá a platí“). Tyto funkce nezávisejí na tom, zda jde o započtení dohodou, nebo se jedná o započtení jednostranným úkonem.

Naše právo vyžaduje pro kompenzabilitu pohledávek několik podmínek: mnohost, vzájemnost, určitost a stejnorodost pohledávek, dovolenost (nezakázanost) kompenzace.² Předpokladem započtení je i kompenzační právní úkon (jednostranné nebo dvoustranné právní jednání), neboť naše právo neumožňuje bez dalšího započtení samotným střetem pohledávek (*ipso iure*); automatické zúčtování si lze samozřejmě ujednat (tzv. *clearing*). Navzdory závislosti započtení na právním jednání předpokládá zákon (zřejmě dispozitivně) zpětný účinek kompenzace (zánik závazku) k okamžiku, kdy se pohledávky střetly (staly se způsobitelnými k započtení).³

Explicitní podmínkou kompenzability pohledávky je její určitost a jistá existence. Rozlišování mezi neurčitou a nejistou pohledávkou je ovšem obtížné a vesměs bude i umělé a zbytečné,⁴ neboť bude kryto požadavkem na určitost předmětu právního jednání.⁵ Soukromoprávní zásada autonomie vůle a rovnosti stran, jakož i požada-

vek právní jistoty a ekvity znemožňují použít spornou či neurčitou pohledávku jednostranným způsobem, který by vedl k zániku protipohledávky. Jednostranně nelze tedy neurčité nebo nejisté (sporné) pohledávky započíst.

U dohody o započtení, jež je jen formou zániku závazku dohodou, odpadají výhrady, že by byla porušena autonomie vůle či rovnost stran, jakož i ekvita.⁶ Smluvně lze započíst i nejisté a neurčité pohledávky. Započtení smluvní se může překrývat s narovnáním nebo i s uznáním dluhu. Jednostranné započtení nemůže být narovnáním, ale dalo by se pokládat za formu uznání dluhu (viz níže).

Aktivně započítávaná pohledávka musí být v okamžiku započtení splatná⁷ (jinak by ani nešlo o pohledávku uplatnitelnou před soudem podle § 1987 odst. 1 ObčZ), protože dříve nemá dlužník povinnost plnit dluh pohledávce odpovídající. Pohledávka pasivně započítávaná (proti níž směřuje kompenzační projev) musí být podle

* Autor působí na Právnické fakultě MU. Za rešeršní podporu, korektury i podnětné připomínky autor děkuje svým studentům Janu Kupčickovi a Ondřeji Málkovi. Za případné chyby může sám.

Článek je upravenou verzí příspěvku předneseného na konferenci XXV. Karlovarské právnícké dny.

1) Srov. *Kozíol, H., Welser, R.* Grundriß des bürgerlichen Rechts. 10. Aufl. Wien : Manz Verlag, 1995, s. 277; *Schwab, D.* Einführung in das Zivilrecht. 13. Aufl. Heidelberg : C. F. Müller Verlag, 1997, s. 346; *Sedláček, J.* in *Rouček, F., Sedláček, J.* Komentář k československému občanskému zákoníku občanskému a právo platné na Slovensku a podkarpatské Rusi. Díl šestý. Praha : Nakladatelství V. Linhart, 1937, s. 346 a násl.

2) Srov. § 1982 a násl. ObčZ.

3) Pohledávka zanikne započtením se proto nemůže tzv. rekompenzovat, což znamená, že věřitel nemůže namítat proti pohledávce započtené dlužníkem svou další pohledávku, neboť ona pasivně domněle započítávaná pohledávka již dřívějším započtením zanikla. Srov. *Kindl, T.* in *Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J. a kol.* Občanský zákoník. Komentář. Sv. I. Praha : Wolters Kluwer, 2014, s. 495-496.

4) Srov. *Šilbán, J.* in *Hulmák, M. a kol.* Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář. Praha : C. H. Beck, s. 1145.

5) Podle § 553 ObčZ.

6) Při zachování obecných korektivů obsahové správnosti smlouvy.

7) S výjimkou podle § 1989 odst. 2 ObčZ - prodloužil-li (odsunul-li) věřitel bezplatně na žádost dlužníka čas plnění, může (podle nesporně podpůrné právní úpravy) započítat svoji pohledávku po uplynutí původního času plnění.

některých názorů alespoň splnitelná, a nikoliv nutně již splatná.⁸

Pokud by se kompenzovala pohledávkou neurčitou nebo jen nejistou⁹ ve formě kompenzačního prohlášení vlastníka takové pohledávky, jednalo by se na první pohled o neplatné právní jednání, protože by pohledávka nebyla za těchto podmínek způsobilá k započtení (nebylo by jasné, co se vlastně započítává); tím spíše by to platilo, pokud by takto neurčité a nejasné byly pohledávky na obou stranách. Právní důsledky kompenzačního prohlášení o aktivním započtení objektivně nejasné či neurčité pohledávky jakožto uznání dluhu *stricto sensu*¹⁰ vůči druhé straně jsou sporné.

Na rozdíl od sporné změny časových účinků započtení přinesl nový občanský zákoník jednu inovaci nespornou co do formulace, ale kontroverzní co do právně politické konzistence kodexu a praktické (ne)účelnosti. Jde o výslovný zákaz podmiňovat jednostranné započtení nebo je spojovat s doložením času: § 1983 ObčZ stanoví, že „k prohlášení o započtení učiněném pod podmínkou nebo s doložením času se nepřihlíží“.

Podle důvodové zprávy k občanskému zákoníku znamená výraz „nepřihlíží se“ právní irelevanci jednání, tedy jeho zdánlivost, neexistenci. Následek, že takto kvalifikované jednání nevyvolává žádné právní účinky, je velmi dramatický. Míří totiž na základní zásadu autonomie vůle. Pro takový zásah by měly existovat velmi závažné důvody. V případě regulace v § 1983 ObčZ je ovšem neshledávám a neuvádí je ani důvodová zpráva. Na tom nic nemění skutečnost, že podmíněné nebo „časově doložené“ započtení *dobodou* zákon nezakazuje, a tedy připouští. Nejistota, zda vůbec k započtení dojde, je ovšem v obou případech – u podmíněného jednostranného kompenzačního prohlášení i u podmíněné dohody o započtení – typově stejná.

Podmínky jsou budoucí *nejisté* události, na nichž přece závisí vznik, změna nebo zánik práv¹¹ bez ohledu na to, zda se vážou na jednání jednostranné či vícestranné. Zákonně požadavky na charakter platných podmínek se také neliší podle toho, zda se vážou na jednostranné či vícestranné jednání. Zákonně korektivy dostatečně chrání účastníky právního vztahu před zneužitím podmíněného právního jednání protistrany; ochrana před zneužitím tím, že takové jednání raději zákon zakáže, nemá opodstatnění. Překvapivá a těžko akceptovatelná je tato změna úpravy především v porovnání s liberálními principy nového soukromého práva se vzývaným posílením smluvní autonomie a smluvní svobody v novém občanském zákoníku.¹²

Dřívější (snad méně liberální?) úprava jak v občanském zákoníku 1964, tak i v obchodním zákoníku jednostranný podmíněný kompenzační úkon nezakazovala, a tedy implicitně připouštěla. Zánik závazku lze podmínit do budoucna (odkládací podmínkou), ale nikoliv zpětně, do minula (rozvazovací podmínkou). Je-li započtení pohledávek jakožto vzájemné zúčtování funkčním ekvivalentem splnění dluhu oběma stranami, nelze zaniknuvší (kvazisplněný) závazek „revitalizovat“ v důsledku později se vyskytnuvší rozvazovací podmínky. S dluhem zaniknuvším kompenzací (ale i jakkoliv jinak) nelze právně nakládat jinak, než jako s trvalým a konečným faktem. Zpochybňovalo by to skutečnou vůli započítávajícího (vzájemným zúčtováním kvaziplněního). Opačný závěr by byl stejně absurdní, jako kdybychom připustili možnost zpětně (rozvazovací podmínkou) podmínit účinky zániku dluhu

splněním. Znamenalo by to vlastně čistou absurditu, že se právní skutečnost, která již nastala (zánik dluhu), mohla opět „odestát“.

Přestože se dříve v praxi nevyskytly problémy s podmíněným jednostranným zápočtem a doktrinárně a výkladově by nebylo pochyb o tom, že event. podmínka může být pouze odkládací (do budoucna), rozhodl se zákonodárce šmahem (a dokonce bez vysvětlení v důvodové zprávě)¹³ zakázat jakkoliv podmíněná kompenzační prohlášení, tedy i kdyby šlo o podmínky odkládací.

Zatímco zakazovat rozvazovací podmínky bylo nadbytečné (jak ukazuje minulý vývoj, který takový zákaz nepostrádal), zákaz odkládacích podmínek je škodlivou pře-regulací a zatímco může snadno škodit, rozhodně nemůže ničemu prospět. Není žádný důvod upírat právní relevanci kompenzačnímu prohlášení vázanému na objektivní podmínky nezávislé na žádné ze stran nebo na podmínky závislé jen na adresátovi prohlášení. Takové podmínky nemohou ohrozit ani postavení adresáta, ani třetích osob.¹⁴ Otázka je, zda dostatečné řešení představuje připuštění odchýlné smluvní úpravy podle § 2 ObčZ. Jde přece o podmínky *jednostranného* právního jednání, nastavené zákonem, které by se smluvně modifikovat vůbec nemusely a neměly. Prozkoumat by se tedy měly především možnosti výkladové.

Podle § 2 odst. 1 ObčZ lze každé ustanovení zákona vykládat mj. jen ve shodě se zásadami, na nichž občanský zákoník spočívá, a s hodnotami, které s tím chrání. Jestli je podle § 2 ObčZ možný i výklad proti jednoznačným slovům zákona normujícím samotnou nicotnost právního jednání, naše judikatura dosud netestovala. Podle § 2 odst. 2 ObčZ se ovšem nemá popírat vlastní smysl slov a jasný úmysl zákonodárce a nelze se dovolávat slov předpisu proti jeho smyslu.

Gramatický i historický výklad § 1983 ObčZ jsou jasné: jakákoliv podmínka spojená s kompenzačním prohlášením je znicotňuje. Pokud by s ohledem na fikci racionálního zákonodárce býval byl úmysl zákonodárce jiný, mlčel by, a nic by se nezměnilo na předchozím stavu (vyloučení rozvazovací podmínky a implicitní při-

8) Srov. Šilbán, J. in Hulmák, M. a kol., op. cit. sub 4, s. 1118; Štřelec, M. Započtení v exekučním řízení. Komorní listy, 2016, č. III, s. 23. Není vůbec nepochybné, že zákonodárce vůbec zamýšlel úpravu okamžiku účinků započtení oproti občanskému zákoníku 1964 nějak změnit. V obou kodexech se účinky započtení vztahují k okamžiku, kdy se setkaly pohledávky způsobilé k započtení (srov. § 1982 odst. 2 větu druhou ObčZ a § 580 ObčZ 1964 *in fine*). Způsobitou k pasivnímu započtení byla již podle staré úpravy v občanském zákoníku 1964 také pohledávka nesplatná. Podle § 581 odst. 2 *in fine* ObčZ 1964 se zakazovalo započíst pohledávku nesplatnou proti pohledávce splatné, ale nikoliv započíst pohledávku splatnou proti pohledávce nesplatné. Pokládat za „setkání pohledávek“ nikoliv střet jejich splatností, ale způsobilost k započtení, bylo tedy běžné i dříve a nejde o inovaci přinesenou novým občanským zákoníkem.

9) Ve smyslu § 1987 ObčZ.

10) Podle § 2053 a násl. ObčZ.

11) Srov. § 548 odst. 1 ObčZ.

12) Podobně Šilbán, J. in Hulmák, M. a kol., op. cit. sub 4, s. 1134. Ve výuce prosazují setrvale restriktivní výklad § 1983. Podobně kritický postoj zaujal brněnský doktorand Michal Vítek ve stručném předsvědčivém komentáři: Podmíněné započtení pohledávek. Rekodifikace, 2015, č. 5, s. 7-8.

13) Nemá-li být „důvodem“ jen „výpůjčka“ z německého občanského zákoníku, který odmítá účinnost kompenzačního prohlášení stejnými slovy jako český občanský zákoník. Podle § 388 BGB (Erklärung der Aufrechnung) - Die Aufrechnung erfolgt durch Erklärung gegenüber dem anderen Teil. Die Erklärung ist unwirksam, wenn sie unter einer Bedingung oder einer Zeitbestimmung abgegeben wird.

14) Srov. Šilbán, J. in Hulmák, M. a kol., op. cit. sub 4.

puštění podmínky odkládací). Zákon však zakazuje pod sankcí nicotnosti jakoukoliv podmínku.

Zákaz není sice výslovný (podle § 1 odst. 2 ObčZ), ale stanovení nicotnosti je nepochybně jen jiným vyjádřením zákazu jednání nezpůsobujícího žádné účinky. I kdybychom přijali tuto hru se slovíčky a pokládali za kogentní jen zákazy výslovné, a nikoliv implicitní, občanský zákoník pokládá za možné dosáhnout odchylky od zákona ujednáním stran (srov. § 1 odst. 2 ObčZ), a nikoliv zužujícím výkladem zákona, který v § 1983 ObčZ vykazuje do nicotnosti či zdánlivosti jakýkoliv podmíněný kompenzační právní úkon.

Otázka zní, jestli je tedy možné tomu, co zákon pokládá za zdánlivé jednání, dohodou stran (nebo dokonce výkladem v rozporu s jeho slovy) vdechnout právní relevanci. Slova zákon v § 1983 ObčZ použil jednoznačná. Historický výklad svědčí ve prospěch těchto jednoznačných slov, která mění původní (výslovně neregulovanou) přípustnost odkládací podmínky ve všeobecnou nepřipustnost. Formálně systematický výklad nepřinese v tomto případě žádný užitek. Zbývá výklad teleologický (jaký racionální účel zákonodárce sledoval?). Rozumný účel restrikce v § 1983 ObčZ úprava neodhaluje a nečiní to ani důvodová zpráva.

Nezbývá tedy, než v rozporu se slovy zákona dát volný průchod případnému soudcovskému dotvoření práva (v našem případě restriktivnímu výkladu znicotňujících podmínek kompenzačního prohlášení a jejich zúžení pouze na podmínky rozvazovací). Teleologický výklad má mít podle některých komentátorů přednost i před dikcí zákona;¹⁵ je samozřejmě otázka, s jakou ochotou budou takový výklad pohybuující se na hraně právního státu a evokující hodnotovou jurisprudenci naše soudy připraveny a ochotny riskovat. Není totiž lehké překonat rozpor v tom, že zákonodárce má (podle slov i z historického pohledu) jasný regulační úmysl, který zároveň narušuje požadavky § 2 odst. 1 ObčZ a současně narušuje zásady téhož zákona a hodnoty jím chráněné.¹⁶

Řešení vidím ve vypuštění § 1983 ObčZ pro zbytečnost (bez náhrady) nebo alespoň v přeformulování ve smyslu naprosté samozřejmosti tak, že zákaz podmínek v kompenzačním prohlášení se vztahuje jen na rozvazovací podmínky.¹⁷

Praktické bývá jednostranné započtení v roli procesní obrany při soudním řízení. To používá strana sporu pro případ, že by dluh, jehož existenci ona popírá, soud uznal. Ani toto jednostranné započtení *in eventum* se nedá pokládat za započtení podmíněné. Nejde o podmínku v pravém slova smyslu, jakožto novou skutečnost, která v budoucnu teprve nastane či nikoliv, ale jen o autoritativní soudní zjištění již existujícího stavu. Ostatně v Německu, odkud se očividně zákaz podmíněného jednostranného zápočtu do občanského zákoníku dostal, se na procesní obranu žalovaného nevztahuje; tato procesní obrana se chápe jen jako tzv. pomocné započtení (*Hilfsaufrechnung*).¹⁸

„Doložit čas“ k účinnosti právního jednání znamená podle § 550 ObčZ buď vázat toto jednání na počáteční dobu, nebo účinnost jednání omezit konečnou dobou (termínem). Není jasné, proč by se měla např. omezovat možnost použít v obchodním jednání „ochlazovací lhůtu“ – pokud do jejího konce nedojde k dohodě nebo k jiné skutečnosti, započte jedna strana svoji pohledávku. Není jasné, proč by měla mít přednost jednostranná ochrana druhé strany před nejistotou o započtení za jasné určených okolností.

II. Uznání dluhu

Uznání dluhu se dá pokládat za funkčně omezený utvrzovací institut, který má z hlediska věřitele funkci preventivní (protože odvrací hrozbu ztráty nároku v důsledku promlčení práva), a tím i (v širokém slova smyslu) funkci zajišťovací. Zvyšuje pravděpodobnost, že se věřitel domůže v nové promlčecí době svých práv, a navíc vytváří samostatný právní důvod existence dluhu a přenáší důkazní břemeno opaku na uznávající stranu.

V úpravě podle obchodního zákoníku mělo uznání *ne přímo* i uhrazovací funkci (resp. působilo jako „prodloužení“ uhrazovací funkce ručení), protože se jeho účinky vztahovaly i na ručitele bez ohledu na jeho souhlas s uznáním. Úprava v novém občanském zákoníku převzala řešení občanského zákoníku 1964: podle dispozičního § 2025 odst. 2 ObčZ je uznání dluhu dlužníkem účinné vůči ručiteli, jen vysloví-li s tím ručitel souhlas. Toto řešení oslabilo postavení obecného věřitele v porovnání s preferenčním přístupem k věřiteli podle obchodního zákoníku.

1. Uznání a promlčení

Nový občanský zákoník převzal z obchodního zákoníku možnost konkludentního uznání nepromlčeného dluhu (závazku) placením úroku a částečným plněním dluhu (závazku),¹⁹ kterou občanský zákoník 1964 neupravoval. Písemné jednostranné uznání dluhu co do výše i důvodu se připouští i v případě, je-li pohledávka odpovídající dluhu věřitele již promlčena. Promlčené právo uznané jen konkludentně nelze soudně vymoci proti námitce promlčení, kterou i po uznání – závazném v takovém případě jen morálně – může dlužník u soudu kdykoliv vznést. Vědomost dlužníka o event. účinných uznání promlčeného dluhu se nezkoumá a je právně irelevantní.

Uznání závazku není privativní novací (zánikem závazku původního a vznikem nového závazku) a není ani dohodou stran o narovnání. Jeho hlavní účinek spočívá v tom, že zakládá běh *nové desetileté promlčecí lhůty* od okamžiku uznání, resp. od okamžiku určeného dlužníkem ke splnění uznaného dluhu.²⁰ Zákon přitom předepisuje jednotnou desetiletou promlčecí lhůtu bez ohledu na to, jak dlouhá byla původní promlčecí lhůta.²¹

15) Srov. Melzer, F., Těgl, P. Občanský zákoník. § 1–117. Velký komentář. Sv. I. Praha: Leges, 2013, s. 41.

16) K tomu srov. Pelikánová, I., Pelikán, R. in Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J. a kol., op. cit. sub 3, s. 19.

17) Záměrem zákonodárce zřejmě není umožnit započtení k jinému okamžiku, než v němž se kompenzované pohledávky setkaly (účinnost započtení); to však nutně nevyžaduje zakázat samotné kompenzační prohlášení (s tímto zpětným účinkem) pod podmínkou či s doložením času.

18) Srov. Vitek, M., op. cit. sub 12, s. 8 a odkazy v práci uvedené.

19) Srov. § 407 odst. 2, 3 ObchZ a § 2054 ObčZ.

20) Podle § 639 ObčZ.

21) Srov. § 630 odst. 1 ObčZ, jenž umožňuje sjednat promlčecí lhůtu v rozmezí 1–15 let. Výslovné uznání dluhu se sjednaným jednostranným promlčením práv tak může výrazně prodloužit původně (před uznáním) zamýšlenou a sjednanou promlčecí lhůtu. Výslovné „včasné“ uznání dluhu se sjednanou patnáctiletou promlčecí lhůtou by naopak – jakožto jednostranné jednání popírající předchozí ujednání dvoustranné – nemohlo sjednanou promlčecí lhůtu zkrátit (že by se tedy běh sjednané patnáctileté lhůty přerhl a nastoupila by místo ní zákonná desetiletá lhůta podle § 639 ObčZ). Nešlo by to bez aspoň implicitního souhlasu věřitele (tudíž dvoustranného jednání). Uplatnil by se i všeobecný test dobrých mravů, obchodní poctivosti a zákazu zneužití práva.

Občanský zákoník na rozdíl od obchodního zákoníku nestanoví, že celková promlčecí doba při písemném prodloužení nesmí být delší než deset let od okamžiku, kdy začala poprvé běžet.²² Obchodní zákoník ovšem stanovil při uznání závazku přetržení promlčecí lhůty a počátek běhu nově čtyřleté promlčecí lhůty²³ – na rozdíl od občanského zákoníku, který předepisuje novou *desetiletou* lhůtu.²⁴ Horní limitace promlčecí lhůty dvouapůlnásobkem standardní promlčecí lhůty měla tedy své opodstatnění a vyhovovala potřebám právní jistoty v obchodních vztazích.

Z nepřímého zákazu § 630 odst. 1 ObčZ lze sice nepřímo dovodit, že patnáctiletá promlčecí lhůta by se měla jako limitní zachovat i v případě uznání dluhu. Jiné argumenty však svědčí pro opačný závěr.

Zprv dlužník může v uznání dluhu stanovit v podstatě libovolnou dobu splnění,²⁵ od jejíhož konce se počítá zákonná desetiletá promlčecí lhůta, takže z hlediska právní jistoty věřitele se tím dosáhne stejného účinku jako při prodloužení zákonem stanovené desetileté promlčecí lhůty.

Zadruhé po přijetí nového občanského zákoníku odpadla jedna z motivací řešení přijatého obchodním zákoníkem. Podle kogentního ustanovení § 323 odst. 3 ObchZ se účinky uznání vztahovaly i na ručitele. Bez horního omezení promlčecí lhůty by mohlo docházet k absurdním důsledkům uznání dluhu (závazku) pro ručitele, jenž by se pak mohl dostat jako subsidiární dlužník „na řadu“ třeba i za desítky let. Nový občanský zákoník setrval u původní úpravy podle občanského zákoníku 1964 a účinky uznání dluhu dlužníkem vůči ručiteli váže v § 2025 odst. 2 na ručitelův souhlas.

Kromě obecných obsahových korektivů nevidím tedy důvod k tomu, aby se při opakovaném uznání dluhu omezila horní hranice promlčecí lhůty. Bylo by to v rozporu s vůlí uznávající strany a i se zájmy věřitele, aniž by to ohrozilo zájmy event. ručitele. Případné námitky o potřebě právní jistoty či veřejného pořádku lze opakovat tím, že není adekvátní popírat vůli uznávajícího a ochuzovat věřitele o (nově získaný nebo prodloužený) právní nárok, tedy (s odkazem na jakési obecné a vzdálené principy) o jistotu, že dlužník (či jeho právní nástupce) nevznese po dlouhou dobu námitku promlčení. Myslím, že této *konkrétní* právní jistotě a svému nároku na vymáhání pohledávky dá věřitel přednost před *obecnou* právní jistotou a *obecným* sklonem nezabývat se starými záležitostmi.

Úprava v novém občanském zákoníku odstranila dřívější subjektivizaci účinků uznání promlčeného dluhu podle § 558 věty druhé ObčZ 1964. Tato subjektivizace chránila uznávajícího před neinformovaným rozhodnutím, které by zhoršilo jeho právní postavení, ale naopak znejišťovala věřitele. Podle oné úpravy uznání promlčeného dluhu (tehdy ovšem jen explicitní a písemné, a nikoliv konkludentní) nezakládalo domněnku, že dluh v době uznání trval, pokud osoba uznávající dluh nevěděla o tom, že je dluh (resp. pohledávka jemu odpovídající) již promlčen. Úprava uznání dluhu v novém občanském zákoníku umožňuje, aby účinky uznání nastaly i v případě, že uznávající strana o promlčení uznávaného dluhu nevěděla. To je řešení výhodnější pro věřitele a posilující jeho právní jistotu. Korekce námitkou omylu a záruky obsahové správnosti právního jednání zůstávají nedotčeny.

Zatímco uznání dluhu vede k přetržení promlčecí lhůty a k běhu nové desetileté promlčecí lhůty, naopak neplatí, že by (technické) jednostranné prodloužení promlčecí lhůty²⁶ stranou, vůči níž se právo promlčuje (dlužníkem), znamenalo uznání dluhu. Občanský zákoník výslovně upravuje dohodu o prodloužení či zkrácení promlčecí doby, aniž zakazuje jednostranné prodloužení. Z § 630 ObčZ i z obecných zásad soukromého práva plyne, že jednostranně nelze promlčecí lhůtu zkrátit; jejím jednostrannému prodloužení však nic nebrání.²⁷ Je to výhodné pro věřitele, jemuž to poskytuje mj. možnost započíst později svoji budoucí pohledávku vůči dlužníkově, která v okamžiku prodloužení promlčecí lhůty dlužníkem ještě neexistovala. K vyvratitelné domněnce o existenci pohledávky a k přesunu důkazního břemene o opaku na druhou stranu takové jednostranné prodloužení promlčecí lhůty nevede.

2. Uznání a existence dluhu

Z praktického hlediska je důležité, že vyvratitelná domněnka o existenci uznaného závazku v uznaném rozsahu k okamžiku uznání²⁸ má tytéž účinky jako nesporná existence závazku, pokud strana uznávší závazek tuto domněnku nevyvrátí. Dlužníkově je tedy dána možnost, aby po uznání určitého závazku prokázal, že jím uznaný závazek neexistoval, popř. že se nejednalo o jeho závazek vůči věřiteli (*přechod důkazního břemene*). Je věcí dlužníka, aby dokazoval neexistenci uznané pohledávky a popř. nesl důsledky toho, že tuto skutečnost neprokázal.²⁹ Mohou tak nastat dvě situace: buď se má za prokázané, že závazek v době uznání podle zákonné domněnky existuje, nebo se v řízení domněnka důkazem opaku vyvrátí.

Po uznání závazku nemůže soud odmítat závěr, že mezi stranami sporu existoval právní vztah, ale musí zjistit, zda byla v řízení vyvrácena domněnka existence uznaného závazku. Pokud tato domněnka vyvrácena nebyla, musí soud pokládat existenci závazku (dluhu) za prokázanou. Případné nejasné okolnosti vzniku závazku samy o sobě k vyvrácení zákonné domněnky nedostačují.³⁰ Za *vyvrácení* domněnky se přitom nedá pokládat pouhé *tvrzení* účastníka řízení, jímž *popírá* skutečnost presumovanou zákonem.³¹

Uznání dluhu má dopad na přesun důkazního břemene o neexistenci uznaného dluhu na uznávší stranu ne-

22) Viz § 401 a 408 ObchZ. V tom se neliší stávající úprava od předchozí úpravy v občanském zákoníku 1964 – obě teoreticky umožňují nekolidanásobné (opakované) uznávání dluhu již uznaného bez časového omezení (*ad libitum*). Shodně *Tégl, P.* Uznání dluhu. Ad notam, 2010, č. 3, s. 13.

23) Srov. kogentní ustanovení § 407 odst. 1 ObchZ.

24) Podle § 639 ObčZ.

25) Samozřejmě s korektivem poctivosti, dobrých mravů, vážnosti projevu vůle, atp.

26) Umožňoval je výslovně § 401 ObchZ.

27) Podle § 3 odst. 2 písm. d) ObčZ daný slib zavazuje a podle § 7 ObčZ se má za to, že ten, kdo jednal určitým způsobem, jednal poctivě a v dobré víře. Jednostranný projev vůle dlužníka, jímž prodlužuje promlčecí lhůtu, jej tedy zavazuje, i když se k němu druhá strana nevyjádří.

28) Srov. § 2053 ObčZ.

29) Srov. rozsudek NS z 21. 2. 2001, č. j. 29 Cdo 285/99-85. Tento přístup NS je dlouhodobě konzistentní – srov. např. rozhodnutí sp. zn. 32 Cdo 170/2010.

30) Srov. rozsudek NS z 25. 10. 2000, sp. zn. 29 Cdo 2854/99.

31) Srov. rozhodnutí NS ze 7. 5. 2003, sp. zn. 29 Cdo 180/2003. Shodně *Horáček, T., Svatoň, M.* Uznání dluhu. Rekodifikace, 2014, č. 6, s. 30.

jen v případě explicitního písemného uznání podle § 2053 ObčZ, ale i u uznání konkludentního.

V této souvislosti není úplně jasné, zda lze jednostranným prohlášením dlužníka (nebo i smluvně) vyloučit placení úroků jako formu uznání dluhu zaplatit úrokovanou částku.³² Nový občanský zákoník stanoví v § 2054 odst. 1 nepodmíněnou fikci, že se placení úroků³³ považuje za uznání dluhu. Výrazem „považuje se za“ nebo „hledí se na“ se totiž označuje právní fikce.³⁴ Právní fikce je jen jednou z právních skutečností, která sama o sobě nenaznačuje ani kogentnost, ani dispozitivnost – ta podléhá jen „rozmlženému“ testu podle § 1 odst. 2 ObčZ. Podle mého soudu testem kogentnosti § 2054 odst. 1 neprojde. Platí-li dlužník úroky a projeví-li přitom jasně vůli, že toto placení *nepokládá* za uznání dluhu, může to být pro něj řešení situace nejistoty a minimalizace rizika a nevidím důvod, proč by to zákon měl paušálně zakazovat.

Může být např. automaticky úročen dluh, o němž věřitel tvrdí, že v mezidobí zanikl jednostranným započtením. Dlužník má o platnosti kompenzace pochybnosti a z opatrnosti pokračuje v placení úroků z obavy před hrozícími sankčními úroky a sjednanou smluvní pokutou. Sporný může být samotný dluh v podobě jistiny i z jiných důvodů a dlužník pro jistotu a z obavy před vysokou sankcí za prodlení s platbou úroků raději úroky splácí, ovšem s výhradou, že neuznává jistinu a může se o její existenci i soudit. Pro případ, že by spor prohrál, se tím vyhne vysokým sankčním úrokům. O to spornější by bylo z moci zákona nepřihlížet k tomu, že by se strany v podobné situaci chtěly o tom, že placení úroků není uznáním závazku, dohodnout.³⁵

Příslušenství dluhu není automaticky uznáno uznáváním prohlášením jen proto, že dlužník uzná jistinu. Pokud to z písemného uznání nesporně neplyne (a nelze-li to dovodit výkladem projevu vůle podle § 556–558 ObčZ), uzná se dluh jen v jistině a právo na příslušenství dluhu se promlčuje nikoliv v nové desetileté promlčecí lhůtě, ale v obecné promlčecí lhůtě.³⁶

Vyvratitelná domněnka uznání dluhu podle § 2053 ObčZ se nezastavuje ani před uznáním dluhu neexistujícího. Uznání takového dluhu může funkčně zastoupit dohodu o narovnání plně, nebo se případně může stát součástí dohody o narovnání. Může jít i o samostatný projev dobré vůle a výraz obchodní kulantnosti uznávající strany. Jednat se může také třeba o protiplnění poskytnuté za jiné jednání protistrany. Zákonem předvídaný přechod důkazního břemene na uznávajícího o neexistenci dluhu by ztrácel smysl, pokud by se nevztahoval na uznání závazku neexistujícího.³⁷

Není tedy důvod takové uznání dluhu považovat za neplatné.³⁸ Důvod, proč neexistuje dluh, jemuž korespondují příslušná práva, není rozhodující. V souladu se zásadou autonomie vůle lze podle mého názoru uznat i dluh, právo na jehož splnění zaniklo v důsledku prekluze. Uplatnění obecných pravidel o omylu se samozřejmě nevylučuje.³⁹

Obchodní zákoník formuloval jen uznání závazku, podobně jako nový občanský zákoník upravuje uznání dluhu („uzná-li někdo svůj *dlub*“). Změna oproti § 558 ObčZ 1964 („uzná-li někdo písemně, že *zaplatí* svůj dluh“) nemůže být dílem náhody, ale je evidentně inspirována liberálnější úpravou obchodněprávní. Součástí uznání dluhu tedy podle mého názoru *nemusí* být vyjádření příslibu zaplatit dluh.⁴⁰ Dovožovat to mechanicky z dřívější judikatury založené na jiném znění i odlišných hod-

notových preferencích občanského zákoníku 1964 jen „v zájmu kontinuity rozhodování“⁴¹ není možné.

Ostatně podle dřívější úpravy šlo navzdory marginální rubrice nad § 558 OČZ 1964 „uznání dluhu“ v prvé řadě o „*slib zaplatit dluh*“, z něhož se vyvozovalo *uznání dluhu*, zatímco podle nového občanského zákoníku jde o *uznání dluhu*, z něhož se dovozuje v souladu s pravidly poctivosti a dobré víry podle §§ 6 a 7 ObčZ *slib dluh* splnit a tomu odpovídající očekávání věřitele.

Platné právo tedy nerozlišuje⁴² jakési *deklaratorní* (kauzální) uznání bez přímých právních důsledků, které může sloužit jako důkaz existence pohledávky ve sporu o její zaplacení (není však samostatným zavazovacím důvodem a nemá zvláštní právní úpravu), a na druhé straně *konstitutivní* (abstraktní) uznání jakožto právní jednání. Uznání dluhu ve smyslu § 2053 a 2054 ObčZ s důsledky tam uvedenými má povahu konstitutivní.

Naše právo také zvlášť neupravuje tzv. *negativní uznání dluhu*.⁴³ Blíží se mu prominutí dluhu podle § 1995 a násl. ObčZ. Negativní uznání dluhu však znamená zánik dluhu, pokud věřitel ve smlouvě s dlužníkem uzná, že dluh (resp. závazkový vztah) neexistuje a vzdává se tím své pohledávky vůči dlužníkovi.⁴⁴ Funkčně tím však instrumentárium občanského práva nijak netrpí, neboť negativní uznání dluhu je možné učinit obsahem narovnání podle § 1903 a násl. ObčZ, resp. jedná se o jakýsi druh narovnání ve formě ujišťovacího prohlášení nebo ujišťovací smlouvy.

3. K souběhu započtení a uznání dluhu

V naší doktríně i judikatuře panuje neuspokojivý a nekonzistentní postoj k možnosti pokládat kompenzační projev za formu či projev implicitního uznání dluhu. Judikatura navíc podle mého názoru tenduje k formalistickému a rigidnímu výkladu projevu vůle osoby zapo-

32) Přiznat takovou relevanci prohlášení dlužníka upírají např. *T. Horáček a M. Svatoň*, tamtéž, s. 29.

33) Zákon přitom nerozlišuje úroky zákonné a smluvní, a ani případné úroky z úroků.

34) Srov. s. 23 důvodové zprávy.

35) Ustanovení o omylu podle § 583 ObčZ by nebyla praktická (nikdo v omyl nebyl uveden). Pravidla o bezdůvodném obohacení (§ 2991 a násl. ObčZ) by se dala použít.

36) Srov. rozsudek NS z 27. 3. 2013, sp. zn. 33 Cdo 104/2012.

37) Shodně *Lasák, J.* in *Hulmák, M. a kol.*, op. cit. sub 4, s. 1299 včetně odkazů na dřívější rozpornou judikaturu NS.

38) Opačně (a podle úpravy v občanském zákoníku 1964) *Tégl, P.*, op. cit. sub 22, s. 12.

39) NS (rozhodnutí z 21. 6. 2005, sp. zn. 32 Odo 453/2004) ostatně konstatoval, že „v některých případech zákon nečiní existenci pohledávky podmínkou (předpokladem) právního úkonu, který se k ní vztahuje“. Dovedil, že v opačném případě by účinky uznání dluhu (přesun důkazního břemene) vůbec nenastaly a věřitel – dovolává se uznání dluhu – by naopak musel dokazovat, že uznání dluhu existuje, a pokud by se mu to nepodařilo, uznání dluhu by nebylo platné. To je ovšem v rozporu s účelem právní úpravy, ale i s jejím zněním. Existují ovšem i opačná rozhodnutí NS (sp. zn. 29 Odo 910/2003, 33 Cdo 1171/2000, 29 Cdo 1584/2000). Tato nekonzistentnost v zásadní otázce je po zásluze předmětem kritiky – srov. *Lasák, J., Šimoníková, P.* Uznání závazku v judikatuře českých soudů. Soudní rozhledy, 2011, č. 8, s. 277 a násl.

40) Tak *Škárková, M.* in *Švestka, J., Spáčil, J., Škárková, M., Hulmák, M. a kol.* Občanský zákoník II (§ 460–880). Komentář. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 1476. Též rozsudek NS z 24. 9. 2009, sp. zn. 33 Cdo 948/2008.

41) Srov. *Horáček, T., Svatoň, M.*, op. cit. sub 31, s. 29.

42) Na rozdíl od německé či rakouské doktríny; srov. např. *Kozioł, H., Welsler, R.*, op. cit. sub 1, s. 289; *Schreiber, K.* Schuldversprechen und Schuldanerkenntnis. Juristische Ausbildung, 2014, Nr. 1, s. 28–33.

43) Srov. např. § 397 odst. 2 BGB.

44) Srov. též *Medicus, D., Lorenz, S.* Schuldrecht I. Allgemeiner Teil. 21. Auf. München: C. H. Beck, 2015, s. 131.

čítavající svoji pohledávku, odchylovajícímu se od zákonem předepsaných výkladových pravidel.

Započtení se – jakožto forma vzájemného zúčtování pohledávek – pokládá za funkční ekvivalent zániku dluhu splněním, protože vede k uspokojení věřitele.⁴⁵ Započtení tedy splnění nahrazuje.⁴⁶ Nejvyšší soud se v pozdějších rozhodnutích od liberálnějšího pojetí odchýlil a myslence pokládá kompenzační projev vůle za úkon současně uznávací není nakloněn.

Základ tohoto odmítavého postoje položil rozsudek Vrchního soudu v Olomouci.⁴⁷ Odkázal na výkladová pravidla právních úkonů podle obchodního zákoníku, zejména na okolnost, jak by kompenzačnímu projevu partnera rozuměl adresát – průměrný seriózní obchodník, s přihlédnutím k okolnostem případu, chování účastníků a k případným obchodním zvyklostem. Podle soudu kompenzační projev vůle jednoznačně směřoval k zániku vzájemných pohledávek, a nikoliv k uznání závazku vůči protistraně.⁴⁸ Na tom podle soudu nic neměnila okolnost, že zápočet nakonec k zániku žalované pohledávky nevedl.

V započítacím úkonu přitom žalovaná strana existenci i splatnost pohledávky žalobkyně potvrdila. Nejvyšší soud ovšem přisvědčil vnitřně rozpornému výkladu pravidel pro interpretaci právních úkonů podle § 266 ObchZ a § 34 ObčZ 1964. Přešel jako nevýznamnou okolnost, že žalovaná hodlala *započítat* pohledávku, jejíž existenci, výši a splatnost v tom okamžiku *neuznávala*. Ale průměrný poctivý obchodník, jemuž byl návrh na kompenzaci doručen, nemohl přece rozumět tomuto úkonu jinak, než že samozřejmě takovou pohledávku navrhovatel uznává a nepochybně. Písemný kompenzační úkon (ať už přímý, nebo jako návrh na uzavření dohody) bez ohledu na svůj název nemohl neobsahovat *eo ipso* uznání závazku (dluhu). To, že projev vůle dosáhnout zániku dluhu s potvrzeným důvodem a výši nesměřoval (podle slov) jinam než k zápočtu pohledávek, stačilo Nejvyššímu soudu ke konstatování, že nešlo o uznání.

V jiném sporu⁴⁹ Nejvyšší soud konstatoval, že dohody o vzájemném zápočtu pohledávek neobsahovaly „nic, co by svědčilo o uznání závazku“. „Oznámení o vzájemném zápočtu pohledávek a závazků neobsahovalo žádný text (*sic!*), který by směřoval k uznání závazku.“ V této kauze byly vzájemné písemné zápočty pohledávek prohlášeny za neplatné pouze pro nedostatek kvalifikované formy (notářský zápis, resp. písemnost s úředně ověřeným podpisem).

Dovolatel namítal, že pokud by dlužník existenci nároku věřitele zpochybňoval (a tedy neuznával), nikdy by neprojevoval vůli proti tomuto nároku započítávat svoji pohledávku. Z projevu vůle započítat nutně a vždy vyplývá vůle uspokojit nárok věřitele. Proto musí mít zápočet vždy bez ohledu na jeho platnost účinky uznání závazku. Tyto argumenty přešel Nejvyšší soud tak, že se ztotožnil se závěrem soudu odvolacího, že neplatná dohoda o zápočtu neobsahuje uznávací prohlášení. Soud uzavřel samozřejmým konstatováním, že započtení a uznání závazku jsou dva odlišné právní úkony. Podle něj nelze dovozovat, že právní úkon započtení v sobě implicitně obsahuje uznání závazku, pokud to není v právním úkonu započtení určitě⁵⁰ vyjádřeno. Opřel se přitom i o výkladová pravidla právních úkonů podle § 35 odst. 2 ObčZ 1964 a § 266 odst. 1–4 ObchZ; jejich použití podle mého názoru naopak vede k identifikaci vůle jednajícího závazek uznat.

Podle § 266 odst. 1 ObchZ se projev vůle vykládal podle úmyslu jednající osoby; jestliže tento úmysl byl druhé straně znám. Sotva mohl poctivý, svědomitý a dobrověrný navrhovatel započtení nakládat takto s pohledávkou, jejíž existenci a výši by neuznával. Tvrdit to, znamená chránit „jednání naoko“, které je v rozporu s poctivým obchodním stykem.

Pokud by se (hypoteticky) nedal projev vůle započíst pohledávky vyložit podle úmyslu navrhovatele, předchozí soval obchodní zákoník kogentní normou podle § 266 odst. 2 vykládat jej podle významu, který by mu přiřítal adresát projevu. Myslím, že neobstojí tvrzení, že adresát mohl předpokládat, že navrhovatel navrhuje započíst pohledávku, kterou navrhovatel sám neuznává. Naopak musel legitimně předpokládat, že taková pohledávka je i v očích navrhovatele jejího započtení nepochybná. Její existence a uznání se dala dovodit i ze všech okolností případu (§ 266 odst. 3 ObchZ).

Tento směr rozhodování představuje formalistický a rigidně textualistický přístup připomínající svěrací kazajku římskoprávních stipulací. Zdůrazňuje formu a přehlíží obsah. Akcentuje význam slov na úkor smyslu a účelu zákona a chrání nepoctivost v obchodních vztazích. Závěr odvolacího soudu, který vykládal započtení jako projev uznání závazku,⁵¹ pokládal dovolací soud za nesprávný.⁵²

O šest let starší rozhodnutí jiného senátu,⁵³ které naznačuje možnost „jednočinného“ započtení a uznání závazku, dovolací soud odmítl jako nepřesné vodítko. Podle Nejvyššího soudu ono starší rozhodnutí řešilo jen otázku, zda za částečné plnění závazku lze pokládat i částečné započtení závazku. To je sice pravda, ale tehdy (v r. 2004) soud dovodil (po kladné odpovědi na tuto otázku a po uznání domněnky přesunu důkazního břemene) také to, že částečné započtení má důsledky uznání závazku podle § 323 ObchZ. Zásadní bylo konstatování, že „zjištěný rozsah ustanovení § 407 odst. 3 přesahuje rozsah doslovně se jevící z *izolovaného textu*“⁵⁴ právní nor-

45) Srov. rozhodnutí NS sp. zn. 29 Odo 114/2003; 21 Cdo 1891/2005; 32 Odo 901/2004.

46) Srov. přehlednou analýzu tehdejší judikatury – *Čech, P.* Započtení – rovnocenná alternativa splnění? Právní rádce, 2008, č. 7, s. 4 a násl.

47) Rozsudek VS v Olomouci z 26. 5. 2004, č. j. 2 Cmo 646/2002-159. Zevrubnou kritiku rozsudku, s níž se ztotožňuji, obsahuje článek *Černá, S.* Může být neplatné započtení alespoň uznáním závazku? Obchodněprávní revue, 2012, č. 2, s. 33 a násl.

48) Podle této logiky tedy mohl být započten (tedy s účinky splnění – „kvazisplněn“) neuznaný dluh...

49) Srov. rozhodnutí NS z 24. 7. 2009, sp. zn. 23 Cdo 3549/2007.

50) Což má patrně znamenat pouze „výslovně“.

51) Rozsudek VS v Olomouci z 19. 5. 2009, sp. zn. (?) Cmo 26/2009.

52) Rozsudek NS z 23. 2. 2011, sp. zn. 23 Cdo 3552/2009.

53) Rozsudek NS z 16. 11. 2005, sp. zn. 32 Odo 901/2004. Toto rozhodnutí odpovědělo kladně na otázku, zda lze částečné započtení pohledávky pokládat podle § 407 odst. 3 ObchZ za uznání zbytku závazku (dluhu). Odvolací krajský soud v této kauze dovodil, že žalovaná projevila na základě dohody o započtení vůli částečně plnit závazek, což lze považovat za uznání zbytku dluhu; z projevu žalované bylo zřejmé, že věřiteli poskytuje částečné plnění. Rozsudek silně nakročil ke ztotožnění zápočtu a splnění; konstatoval, že „započtení splnění nahrazuje“; „započtení je vlastně splacením pohledávky vzájemným zúčtováním“. Navíc se v něm prohlašuje, že obchodní zákoník spojuje účinky uznání závazku s určitým jednáním dlužníka, z něhož lze *neprímo* dovodit uznání závazku. Tyto dřívější postoje ponechal později NS bez komentáře.

54) V cit. rozsudku sp. zn. 23 Cdo 3549/2007 NS nekritizoval závěry soudu prvního stupně a soudu dovolacího, které vycházely z toho, že text (*sic!*) dohod o vzájemném zápočtu pohledávek neobsahoval nic, co by svědčilo o uznání závazku. Jako by text (chybějící „uznávací prohlášení“) byl tím kardinálním kritériem pro hodnocení obsahu vůle stran.

my a že je třeba pomocí systematického výkladu použít rozšiřující výklad *smyslu* a rozsahu právní normy“ (zvyraznění JB).

Rovněž v případě,⁵⁵ kdy dlužník konstatoval výši a důvod svého dluhu a vyjádřil vůli jej odstranit zápočtem, odmítl soud spatřovat v tomto prohlášení (označeném jako vzájemné vyrovnání pohledávek) cokoliv jiného nežli kompenzační úkon. Odkazoval přitom bez bližší argumentace na pravidla pro výklad právních úkonů podle § 266 odst. 1–4 ObchZ, která by se bývala dala použít adekvátněji.

Z výše komentované judikatury lze dovodit poněkud paradoxní závěr, že částečné započtení způsobuje uznání i zbytku dluhu (ač k němu podle písemných dokladů nesměřovalo), zatímco neplatné započtení neznamená uznání ani toho dluhu, který měl započtením zaniknout.⁵⁶ Tento závěr je nicméně nadále formálně použitelný, protože § 2054 odst. 2 ObčZ se obsahově shoduje s tehdy použitým § 407 odst. 3 ObchZ.

V jiné věci⁵⁷ týkající se střetu zápočtu a uznání se NS ztotožnil s tvrzením dovolatelky (dlužnice), že její písemný zápočet směřoval k zániku pohledávek s žalobkyní, a nikoliv k uznání jejich závazků vůči žalobkyni. Dovolatelka přitom tvrdila, že písemný zápočet pohledávek zaslala žalobkyni jen a pouze v úmyslu započíst pohledávky, a to „z procesní opatrnosti“ a nikoliv v úmyslu je uznat a potvrdit jejich existenci. O tom, že by se započtení jako pouhá námitka z procesní opatrnosti takto označilo, nelze z rozsudku nic zjistit.

4. Hodnocení

Nemyslím, že by soudy měly přecházet mlčením pokusy o *reinterpretaci vůle* žalované (aniž by tuto možnost prozkoumaly). Běžná námitka z procesní opatrnosti se totiž standardně formuluje úplně jinak než jako bezpodmínečné započtení dluhů.⁵⁸ Poctivá procesní obrana započtení dluhu není určité jeho uznáním; dluh vůči druhé straně se jí totiž popírá, ale současně pro případ, že by soud konstatoval jeho existenci, se provádí zápočet s odloženým účinkem.⁵⁹

Domnívám se, že smyslu pravidel výkladu právního jednání (ať už podle dřívějšího § 266 odst. 1–4 ObchZ, nebo podle obsahově téměř shodné úpravy v § 555–558 ObčZ) lépe odpovídá přístup, že absence explicitního neuznání dluhu v písemném zápočtu učiněném „z procesní opatrnosti“, který takto navíc ani nebyl označen, opravňuje adresáta chápat zápočet jako implicitní písemné uznání dluhu. Použitelné pravidlo *contra proferentem* platilo dříve i dnes,⁶⁰ ale soudy je v komentovaných případech nepoužily.

Je určité pravda, že započtení a uznání dluhu směřují k různým právním následkům, jak opakovaně tvrdí Nejvyšší soud. Právní úkon (právní jednání) však nemusí vyjadřovat svým názvem či textem konkrétní právní důsledky, pokud lze obsah právního jednání dovodit podle zákonem stanovených interpretačních pravidel a dalších obecných interpretačních postupů používaných soudobou právní metodologií.

V tomto směru jde dále nový občanský zákoník, který s právním jednáním spojuje nejen následky v něm vyjádřené, ale i ty, které plynou ze zákona, dobrých mravů, zvyklostí a zavedené praxe.⁶¹ Pokud se dříve Nejvyšší soud uchýloval v rozhodování o vztahu zápočtu a uznání k formálnímu a úzkému pojetí právního jednání,⁶² je

nová úprava soukromého práva příležitostí toto pojetí přehodnotit tak, aby ladilo s principy a hodnotami nového občanského zákoníku.

Akcent na hodnotová východiska poctivosti a ochrany dobré víry⁶³ ve spojení s výkladovými hledisky pro právní jednání se neslučuje s úzkým pojetím právního jednání a s důrazem na formální a textové vyjádření vůle, k němuž, jak se zdá – při posuzování sporné otázky souběhu zápočtu dluhu a jeho uznání – ve většině případů inklinoval Nejvyšší soud. Ne však bezvýjimečně – je znám případ,⁶⁴ kdy soud dovodil uznání dluhu z výslovného uznání splátkového kalendáře, podle něhož směřuje projev vůle dlužníka „jen“ k postupnému zániku dluhu splácním rozvržených splátek. Ani tento sjednaný splátkový kalendář však neobsahoval (podobně jako kompenzační úkony v jiných případech) výslovné uznávací prohlášení, což ale nebránilo soudu vyvodit z tohoto projevu dlužníkovy vůle a ze souvisejících okolností, že tím současně dlužník dlužnou částku implicitně uznává ve smyslu § 323 ObchZ a s použitím výkladových pravidel podle 266 odst. 1 ObchZ.

Sotva lze přesvědčivě tvrdit, že mezi vůlí zapravit dluh postupně splátkami podle splátkového kalendáře na jedné straně, a vůlí učinit tak jednorázově vzájemným zápočtem na straně druhé, je takový rozdíl, z něhož by při použití *stejných* výkladových pravidel v prvním případě vyplýval závěr o implicitním uznání dluhu, a v druhém případě závěr opačný.

Domnívám se, že bez ohledu na nadpis nebo text kompenzačního či uznávacího prohlášení lze zkoumat vždy obsah projevu vůle a jeho předpokládané pochopení poctivým adresátem; dokonce to bylo a je *nutné* podle kogentních ustanovení zákona. Započtení pohledávky druhá strana v dobré víře nemůže chápat jinak než jako současné uznání dluhu, ledaže to kompenzační úkon vylučuje, nebo se dá spolehlivě dovodit pomocí výkladových pravidel opak.⁶⁵

V opačném případě působí obrana strany, která započítala či chtěla započítat svoji pohledávku, kterou vlastně neuznávala, velmi nevěrohodně a jako chování v rozporu s obchodní poctivostí. Může jít spíše o reinterpretaci její původní vůle vzhledem k následkům, s nimiž zákon uznání dluhu spojuje – k přechodu důkazního břemena a běhu desetileté promlčecí lhůty po přetržení lhůty původní.

55) Rozhodnutím 31. 10. 2006, sp. 32 Odo 1400/2004.

56) Podobně *Lasák, J., Šimoníková, P.*, op. cit. sub 39, s. 277 a násl.

57) Rozhodnuté pod sp. zn. 32 Odo 1206/2004.

58) „Pohledávku protistrany neuznávám, ale pro případ, že by soud rozhodl jinak, vznáším z důvodu procesní opatrnosti námitku započtení.“

59) Je-li to podmínka, nebo analogie doložení času podle § 550 ObčZ, již není tak podstatné.

60) Srov. § 266 odst. 4 ObchZ a § 557 ObčZ.

61) Srov. § 545 ObčZ. V přesvědčivých závěrech i jejich odůvodněních se shodují se zevrubnou a přesvědčivou analýzou S. Černé (op. cit. sub 47, zejm. s. 36–38).

62) Srov. Černá, S., tamtéž, s. 37.

63) Zejm. § 6–8 ObčZ.

64) Upozorňuje na něj S. Černá (op. cit. sub 47, s. 38) a vyvozuje z něj přílehlavý postřeh, že stejného cíle (zániku svého dluhu) chce přece dosáhnout dlužník i zápočtem svého dluhu proti pohledávce věřitele.

65) Event. námitce, že přece ani jednostranné prodloužení promlčecí lhůty podle § 401 ObchZ nebo její smluvní zkrácení či prodloužení podle § 630 ObčZ nelze pokládat za uznání příslušného dluhu, přisvědčuji. Je však podstatný rozdíl mezi takovým obchodně taktickým odsunutím problému a situací, kdy započtením strana klade svoji pohledávku solučně na roveň svému dluhu.

Uznání dluhu, které by nepřeneslo *důkazní břemeno* o opaku tvrzeného na uznávající stranu, by postrádalo smysl, který s ním zákon spojuje (utvrzení dluhu). Uznat dluh nějakým inominátním „uznávacím prohlášením“, ovšem s výhradou, že se uznání netýká *důkazního břemene*, by bylo v rozporu s jasným úmyslem zákonodárce a postrádalo by rozumný smysl. Započtení, které lze z dobrých důvodů a s dobrým svědomím pokládat přinejmenším za implicitní uznání existence dluhu, by podle většiny rozhodnutí Nejvyššího soudu mělo ovšem naopak znamenat, že druhá strana bude muset existenci dluhu, k němuž se započítávající strana poctivě přihlásila, znovu dokazovat?

Kdyby uznání dluhu platilo jen v okamžiku uznání a nedávalo by věřiteli právo v rozumné době uznání dlužníkův dluh reálně vymoci, bylo by jen planým gestem. *De lege ferenda* by uznání dluhu nějaký *dopad na promlčecí dobu* mít mělo. Je otázka, proč však přímo ze zákona a bez možnosti odchylky by měla nutně platit *prodloužená* desetiletá lhůta, a ne třeba *obecná* promlčecí lhůta.

Podle § 323 a § 407 odst. 1 ObchZ se při uznání závazku kogentně stanovila nová *čtyřletá* promlčecí lhůta. Nový občanský zákoník (v § 639) převzal úpravu z občanského zákoníku 1964 (§ 558 a § 110 odst. 1) a stanovil *ex lege* dramatický důsledek uznání: novou *desetiletou* promlčecí lhůtu. To je pro potřeby profesionálního hospodářského styku velmi dlouhé, nepřiměřené a asi i zbytečné. Odchylná úprava této otázky v obchodním zákoníku oproti občanskému zákoníku 1964 nebyla jistě dílem náhody.

Otázka je, zda se má § 639 ObčZ pokládat za kogentní, nebo spíše dispozitivní. Ustanovení § 630 odst. 1 ObčZ je spíše svou „povahou“ (a la § 2 odst. 3 ObčZ 1964), a ne s ohledem na dobré mravy, veřejný pořádek či statusové otázky kogentní – jinak by jakákoliv zákonná regulace délky promlčecí doby postrádala rozumný smysl.

Podle § 630 ObčZ si strany mohou sjednat v zákonném intervalu delší i kratší promlčecí dobu. Proč by tedy případně nemohl uznávající zkrátit jednostranně vůči věřiteli desetiletou promlčecí dobu (samozřejmě neodporuje-li to jinému ujednání stran o promlčecí době)? Je nezbytné a účelné nutit jej do volby „buď dluh uznat s excesivně dlouhou desetiletou promlčecí lhůtou, nebo raději vůbec neuznat“?⁶⁶

„Konfekční řešení“ nabídnuté zákonem pro případ uznání dluhu není optimální. Tato „jedna velikost“ nemusí padnout všem. Nebude-li mezi stranami shoda, bude se muset počítat se *zákonným* obsahem institutu uznání dluhu.

Pro obchodní praxi je však možno doporučit jakési „inominátní“ uznávací prohlášení s modifikovaným obsahem. Mohlo by se tak rozlišovat uznání

- a) *zákonně*: s předepsanými účinky (obrácení *důkazního břemene*, nová desetiletá promlčecí lhůta);
- b) „holé“: jen s důsledky potvrzení poctivosti a skutečné vůle uznávajícího (což je možné a poctivě aktivně započítat dluh vůči věřiteli bez implicitního uznání jeho existence a výše?). Při vyloučení § 639 ObčZ by to mohlo mít fakticky stejný dopad jako obrácení *důkazního břemene* (§ 6 ObčZ). Takové prohlášení (nebo chování typu kompenzačního úkonu) by se nemuselo dotknout ani běhu promlčecích lhůt. „Holé“ uznání promlčeného dluhu mimo § 639 ObčZ by bylo spojeno se standardní promlčecí lhůtou, pokud by se nedohodla podle § 630 odst. 1 ObčZ lhůta jiná. Uznávací prohlášení nebo uznávací konkludentní úkon zá-

konem neupravené nejsou v rozporu s autonomií vůle, ani s dalšími zásadami soukromého práva.

III. Narovnání

Podstatou narovnání (*transactio*) je smluvní odklize ní sporu vzájemnými ústupky.⁶⁷

Zpravidla obsahuje vzájemné vzdání se subjektivně sporného nebo neurčitěho práva⁶⁸ a může představovat formu negativního uznání dluhu. Jeho obsah však může být bohatší a zahrnovat i zánik závazku dohodou, jakož i změnu závazku či dokonce vznik závazku dříve neexistujícího (třeba i z důvodů absolutní neplatnosti).

Vázat platnost a účinnost dohody o narovnání jen na objektivní spornost či pochybnost práv a povinností mezi nimi je ošidné. Nejen proto, že spornost a pochybnost vzájemných práv či povinností jsou kategorie subjektivní a mohou se objevit jen na jedné straně, která kvůli tomu požaduje dohodu o narovnání, ale i proto, že jde o dohodu, která je obecně přípustným způsobem změny závazku.

I v případě, že třeba jedna strana svůj dluh uzná, nemusí si být druhá strana (byť třeba čistě subjektivně a mylně) jista formou nebo právními důsledky a závazností takového uznání, a může proto požadovat uzavření dohody o narovnání, aby namísto své pouhé domněnky práva (třeba i mylně dovozované) měla jistotu o existenci nebo vzniku takového práva.⁶⁹ Nemyslím, že je důvod takovou případnou dohodou o narovnání jakožto později učiněné dvoustranné jednání stavět pod dřívější jednostranné právní jednání partnera uznávajícího svůj dluh a upírat mu právní účinky.⁷⁰ Narovnání

66) Není vyloučeno, že uznávajícímu obchodníkovi nekonvenuje nová desetiletá promlčecí lhůta, a (také) proto se snaží popírat, že by dluh uznal, i když jej započel či uznal za způsobily k zápočtu? Nebyl by třeba svolnější k uznání dluhu, spojenému s novou, ale jen obecnou či dokonce kratší promlčecí lhůtou? To jsou samozřejmě právní politické otázky k případným úvahám *de lege ferenda*.

67) Srov. *Heyrovský, L.* Dějiny a systém soukromého práva římského. Nákladem vlastním, tiskem „Politiky“ v Praze, 1935, s. 17. Podrobnější pojednání obsahuje článek *Bejček, J.* Narovnání. Bulletin advokacie, 2004, č. 4, s. 17–27.

68) Podle zákonné definice v § 779 německého BGB jde o cestu vzájemného ústupku (*gegenseitigen Nachgebens*). Rakouský ABGB považuje v § 1380 narovnání za smlouvu o obnově (*Neuerungsvertrag*).

69) Narovnáním lze ostatně založit i právo neexistující, pokud strany mají různý názor na tuto nejistotu nebo spornost samotné existence či neexistence práva. Právo tak může narovnáním vzniknout, byť objektivně předtím neexistovalo (srov. rozsudek NS z 6. 10. 2016, sp. zn. 21 Cdo 5570/2015); proč by potom nemohlo být narovnáním pouze „potvrzeno“ právo existující, resp. má-li jedna ze stran pochybnost o dílčí relevantní skutkové či právní okolnosti (srov. rozsudek NS z 23. 5. 2013, sp. zn. 26 Cdo 836/2013)? Omyl ve vlastním hodnocení strany, co je sporné či pochybné, je irelevantní a nezpůsobuje neplatnost dohody o narovnání (srov. rozsudek NS z 22. 11. 2012, sp. zn. 30 Cdo 21/2011). Pokud stává zákon do popředí zásadu právní jistoty a chrání narovnání před sankcí neplatnosti i v případě, že narovnávané právo v době uzavření dohody o narovnání neexistovalo (srov. rozsudek NS z 23. 11. 2014, sp. zn. 32 Odo 976/2003), proč by mělo popírat platnost narovnání proto, že právo existovalo?

70) Rozsudek NS z 29. 5. 2002, sp. zn. 29 Odo 288/2001, však naznačuje opak. Tvrdí se v něm, že pokud důvod a výše dluhu nebyly mezi stranami sporné, není možné listinu označenou jako „dohoda o narovnání“ považovat za narovnání podle § 558 ObčZ 1964. Jelikož byl dluh dlužníkem uznán, nebyl podle soudu důvod, aby uznání závazek byl ve stejný okamžik nahrazován závazkem novým, aniž by byly okolnosti odůvodňující takový postup. Nepostačuje jako dobrý důvod smluvní autonomie stran a potřeba jedné z nich (neodmítnutá partnerem) nemít sebemenší pochybnosti o trvání závazku v určitém rozsahu? V konkrétním případě přitom žalovaný uznal spornou pohledávku žalobce jen za podmínky, že po tomto uznání bude bezprostředně následovat dohoda o narovnání.

přítom může mít (na rozdíl od uznání dluhu) účinky soluční (např. zánik závazku prominutím dluhu), tak i obligační (v důsledku narovnání vznikne nový závazek) či novační (existující závazek se modifikuje).

K narovnání mohou strany dospět i v důsledku uznání řady vzájemných pohledávek a jejich zápočtů. Právě proto, že však nezůstaly u jednotlivých uznávacích, resp. kompenzačních úkonů, ale přistoupily k dohodě o narovnání, a vyjádřily tak vůli nahradit novým závazkem dřívější a sporné závazky, nelze podle mého názoru ujměle vybírat a separovat jakési jednotlivé dílčí „pracovní předstupy“ dohody o narovnání (neodpovídající celkovému závěru a vůli stran vyjádřené v konečné dohodě o narovnání) a přisuzovat jim stejné důsledky, jako by šlo o samostatná právní jednání.⁷¹ Obsah dohod o narovnání závisí na mnoha okolnostech vyjádřených i nevyjádřených v jeho textu (znění)⁷² a není možné dovolávat se dílčích skladebných prvků a kroků či komentářů v dohodě. Smyslem narovnání je ostatně především předejít dalším sporům tím, že se sporné⁷³ či nejisté závazky nahradí nespornými, a nikoliv spolehlivě zjistit, „jak se věci mají“.⁷⁴

Dohoda o narovnání ostatně může být (za předpokladu své určitosti) zcela generální a žádné motivy či preambule, na něž by se dalo poukazovat, nemusí vůbec obsahovat.⁷⁵ Dohoda o narovnání je samostatným zavazovacím právním důvodem jako celek;⁷⁶ není proto právně důležité, co k ní strany vedlo a jak strany posoudily situaci v dílčích jednotlivostech⁷⁷ před jejím uzavřením.⁷⁸

Narovnané (a proto nesporné) závazky se mohou samozřejmě (okamžitě nebo později) použít k smluvnímu nebo jednostrannému započtení pohledávek. Proti kompenzaci „narovnané“ pohledávky (tedy potvrzené předtím narovnáním) se nedá namítat její spornost nebo pochybnost.

IV. Závěrem

S poukazem na výše uvedenou podrobnější argumentaci shrnuji a jako podnět k dalším doktrinálním úvahám či případným korekcím judikatury konstatuji následující:

- započtení pohledávek, uznání dluhu a narovnání se funkčně občas prolínají a zastupují;
- jejich vliv na trvání závazků, modifikaci či utvrzení obsahu či na vznik závazku nového by se neměl hodnotit především podle názvu právního jednání;
- bez ohledu na nadpis nebo text kompenzačního či uznávacího prohlášení se má zkoumat obsah projevu vůle a jeho předpokládané pochopení poctivým adresátem;
- smluvní započtení se může překrývat s narovnáním nebo i s uznáním dluhu;
- jednostranné započtení nemůže být narovnáním, ale dalo by se pokládat i za formu uznání dluhu;
- zákonný zákaz rozvazovací podmínky u jednostranného započtení je nadbytečný;
- zákaz odkládacích podmínek a doložení času u jednostranného započtení je škodlivou přeregulací;
- jednostranné započtení jako forma procesní obrany v soudním řízení není podmínkou ve smyslu § 548 a násl. ObčZ;
- neexistuje specifický důvod, proč by se při opakovaném uznání dluhu měla omezovat horní hranice promlčecí lhůty;

- dohodu o narovnání může funkčně zastoupit uznání neexistujícího dluhu, nebo se uznání dluhu může stát součástí dohody o narovnání;
- součástí uznání dluhu nemusí být vyjádření příslibu zaplatit dluh;
- naše právo nerozlišuje deklaratorní a konstitutivní uznání dluhu a upravuje jen jeho konstitutivní účinky;
- občanský zákoník neupravuje negativní uznání dluhu, což se dá funkčně nahradit v rámci narovnaní formou ujišťovacího prohlášení nebo ujišťovací smlouvy;
- písemný kompenzační úkon může obsahovat bez ohledu na svůj název implicitní uznání závazku (dluhu);
- započtení pohledávky nemůže chápat druhá strana v dobré víře jinak, než jako současné uznání dluhu, ledaže to kompenzační úkon vylučuje, nebo pokud se dá opak spolehlivě dovodit pomocí výkladových pravidel;
- poctivá procesní obrana započtení dluhu není jeho uznáním: dluh vůči druhé straně se jí totiž popírá, ale současně pro případ, že by soud konstatoval jeho existenci, se provádí zápočet s odloženým účinkem;
- vedle zákonného uznání dluhu s předepsanými účinky (obrácení důkazního břemene, nová desetiletá promlčecí lhůta) je přípustné „inominátní“ uznávací prohlášení s modifikovaným obsahem;
- „holé“ uznání dluhu může jen potvrdit poctivost a skutečnou vůli uznávajícího s prakticky stejným dopadem jako zákonné obrácení důkazního břemene a nemusí se dotknout běhu promlčecích lhůt;
- narovnání může mj. obsahovat negativní uznání dluhu i soubor kompenzačních úkonů;
- narovnané závazky jsou díky nespornosti ideální ke smluvnímu nebo jednostrannému započtení pohledávek. ■

71) Odhlížím od hypotetické možnosti, že by se pod označením „dohoda o narovnání“ neskrývalo skutečně nic jiného než uznání dluhu nebo kompenzace. Pak by se samozřejmě příslušné právní účinky (např. obrácení důkazního břemene a vyvratitelná domněnka existence dluhu) posuzovaly nikoliv podle názvu, ale podle obsahu právního jednání.

72) Jen bláhoví účastníci si nesjednají jakoukoliv dohodou o narovnání písemně, i když to podmínkou její platnosti obecně není.

73) Námitka obsahové neurčitosti a neplatnosti dohody o narovnání neobstojí, pokud spočívá na „absenci důvodu dluhu“, neboť důvod dluhu není zákonem stanovenou náležitostí dohody o narovnání (srov. rozsudek NS z 13. 4. 2012, sp. zn. 32 Cdo 1959/2009).

74) Tak náleží ÚS z 5. 6. 2000, sp. zn. IV. ÚS 13/2000.

75) Musí se zkoumat skutečná vůle stran, a nikoliv název „dohody o narovnání“. Tezoreticky samozřejmě není vyloučeno, že se pod tímto názvem na jednom dokumentu může skrývat jak dohoda o částečném narovnání závazků, tak i jednostranné (samostatné a do narovnání nezahrnuté) uznání dluhu.

76) Tak rozsudky NS z 29. 4. 2010, sp. zn. 33 Cdo 4413/2007; nebo z 27. 9. 2011, sp. zn. 23 Cdo 1786/2010.

77) Je možné všechny nahrazované a zrušované právní vztahy nahradit jedním závazkovým právním vztahem a stejně tak je možné si sjednat, že dohodou o narovnání veškeré (sporné) závazky mezi stranami zanikají, a tím předejít budoucím případným sporům. Srov. rozsudek NS z 25. 11. 2014, sp. zn. 23 Cdo 3957/2013. Zdůrazňuji, že o tom, *které* (sporné) závazky se narovnáním ruší, sporu být nemůže, jinak by právní jednání trpělo vadou neurčitosti (srov. též usnesení NS z 30. 4. 2012, sp. zn. 29 Cdo 3521/2012, zdůrazňující požadavek dostatečné určitosti dohody o narovnání).

78) To pokládám za podstatný rozdíl oproti situaci, kdy jedna strana projevuje úmysl započíst pohledávku partnera vůči svému dluhu, který ovšem započítávající strana neuznává.